

De ekonomiska konsekvenserna av Tornedalens delning 1809

Professor Lars Elenius, Luleå tekniska universitet/Umeå universitet

Tornedalens delning 1809 fick långtgående konsekvenser och är anledningen till att tornedalingarna i dag är en nationell minoritet och meänkieli ett nationellt minoritetsspråk i Sverige.

Ett öst-västligt kulturmönster hade fram till medeltiden dominerat det område där Tornedalen ligger. Det svenska riket var under stormaktstiden en konglomeratstat med olika geografiska delar som hade olika status. Det gällde delar som Skåne, Pommern och Finland. I detta stormaktsvärld fanns över femton olika minoritetsspråk. I det svenska kungadömet hade finnarna rätt att delta i kungaval från 1300-talet. Svenska Tornedalen var under medeltiden en finsk- och samiskspråkig älvdal förutom en del högreståndspersoner som talade svenska. Under 1500-talet blev den samiska befolkningen i Tornedalen och norra Finland gradvis assimilerad i den finska befolkningen, som i sin tur lånade kulturella drag från samernas livsföring. Tornedalen har därför under oöverskådlig tid varit ett kulturellt gränsområde mellan samisk, finsk och svensk kultur. Området har ingått i ett kontinuerligt finskspråkigt område som sträckt sig från södra Finland fram till Sangis älv, men också i ett kontinuerligt samiskspråkigt område som sträckt sig i en nordlig båge över Sverige, Norge, Finland och Ryssland.

Politiskt och administrativt tillhörde Tornedalen emellertid Norrland, så den politiska traditionen var svensk medan kulturen var finsk. Kyrkoadministrativt tillhörde Tornedalen Uppsala stift och stiftsgränsen mellan Uppsala och Åbo gick vid Kaakama älv mellan Torneå och Kemi. Under 1700-talet ockuperade Ryssland under tre perioder Finland, men dit hörde inte Kemi lappmark och Tornedalen. Svenska Tornedalen har aldrig tillhört Finland i administrativ bemärkelse. Västerbottens län var före Finlands avskiljande från Sverige ett enormt stort län. Det omfattade hela nuvarande Västerbottens och Norrbottens län och dessutom Kemi lappmark i Finland. Redan 1808 fanns planer att dela Västerbottens län i två delar och att göra Torneå till residensstad i det nordliga Norrbottens län. När Finska kriget bröt ut 1809 skrinlades planerna.

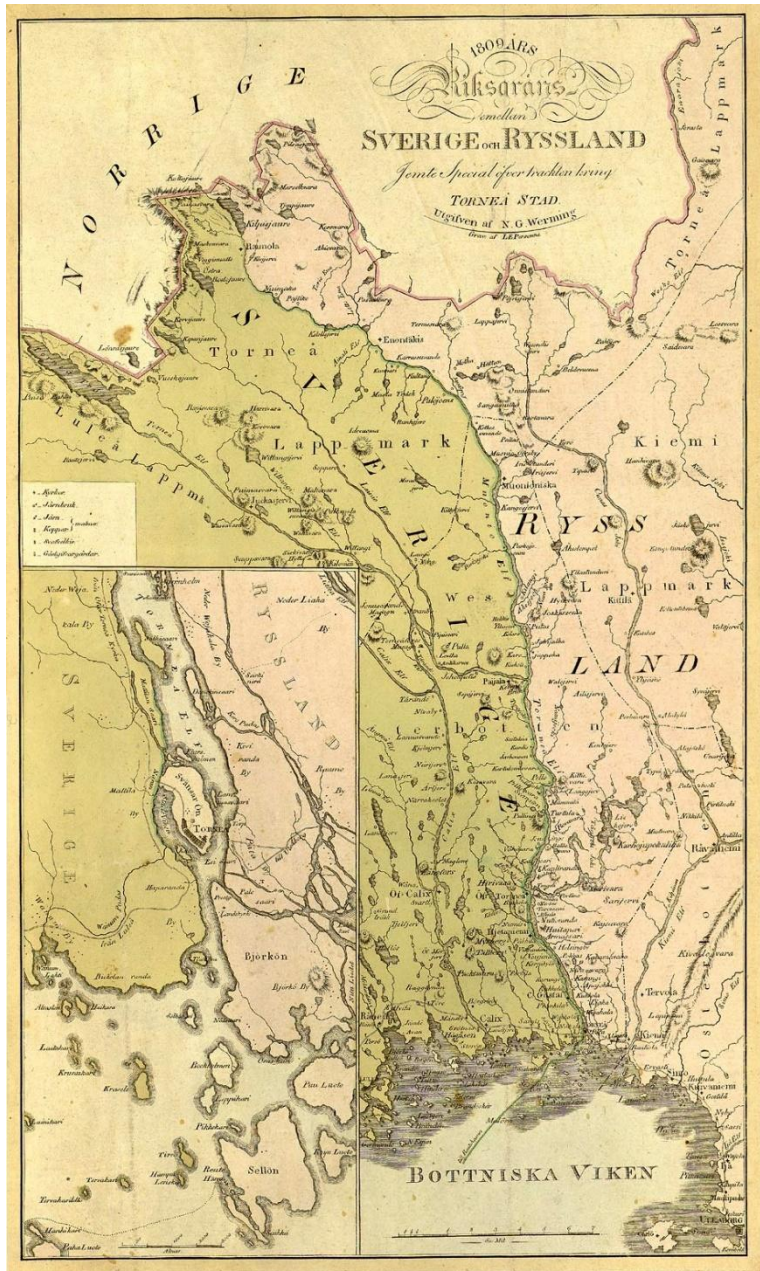
Den politiska bakgrunden till delningen

De människor som levde i det svenska riket fram till 1809 hade i stort sett upplevt ett krig vart trettionde år. Krig var närmast att betrakta som ett normaltillstånd. Stora delar av statens

inkomster gick till att hålla riket med en stående här, skärgårdsflotta, örlogsflotta och fästningar. Stormaktstidens svenska samhälle har beskrivits som militärstatens tid. Under 1700-talets krig med Ryssland hade idén om den strategiska reträtten vuxit fram. Vid ett ryskt anfall skulle garnisonen på Sveaborg hålla stånd och övriga delar av de finska regementena skulle retirera norrut mot Uleåborg under fördröjningsstrid med ryssarna. Så snart det var möjligt skulle förstärkningar föras in från den svenska sidan av riket.

År 1808 drabbade den stora katastrofen Tornedalen. Då utbröt krig mellan Sverige och Ryssland, ett krig som svenskarna mycket snart fick retirera ifrån. Bakgrunden var att Napoleons krigföring på kontinenten. Tsar Alexander I förhöll sig först neutral både till England och till Frankrike, men gick 1805 med i en samlad koalition mot Frankrike. Efter koalitionens nederlag i Austerlitz drog han tillbaka sina trupper från Österrike, men ingick därefter i koalition med Preussen. Fram till 1807 förlorade Ryssland mer än en tredjedel av sin armé och i förhandlingar med Napoleon i Tilsit 1807 slöt Alexander I fred och lämnade sina bundsförvanter Preussen, England och Sverige. I en muntlig uppgörelse sägs Alexander ha gått med på att angripa Sverige ifall landet inte bröt sina förbindelser med Storbritannien och gick med i Napoleons kontinentalblockad.

Gustav IV Adolf höll envist fast vid koalitionen med England mot Frankrike, delvis på grund av sin personliga avsky mot franska revolutionen och Napoleon, men också för att han hade en orealistisk syn på Sveriges militära styrka. Detta gjorde att Sverige förklarade Frankrike krig år 1805. Det fanns även ekonomiska motiv till kriget eftersom Napoleon drev en handelsblockad mot Storbritannien och Sverige var beroende av handeln med Storbritannien. Det ryska anfallet på Finland inleddes hösten 1807. Redan under hösten hade oroande rapporter kommit från St Petersburg om rysk mobilisering, men de svenska förberedelserna gick långsamt, delvis för att man inte ville provocera ryssarna. Finland ockuperades av ryska trupper och den svenska militären retirerade enligt sin strategiska plan. Både 1808 och särskilt under den slutliga svenska reträtten 1809 slogs vinterläger i nedre Tornedalen. Bygden drabbades svårt av krigssjukdomar som tyfus och rödsot. Vid Freden i Fredrikshamn som undertecknades den 17 september 1809, tvingades Sverige avträda Finland till Ryssland. Då var emellertid kungen redan avsatt. I förhandlingarnas slutskede valde ryssarna att ge med sig i gränsfrågan. Orsaken var till stor del att man från rysk sida var angelägna om att få fred. Gränsen drogs därför läng Torneå och Könkämä älvar.

Karta. 1809 års gräns mellan Sverige och Ryssland

Gränsen vid Torne älv blev med tiden en betydelsefull företeelse ur militärpolitisk synvinkel. Orsaken var att Ryssland uppfattades som ett latent militärt hot mot Sverige. Gränsen fick senare en utökad ekonomisk betydelse eftersom de malmfyndigheter som kom att förbli på svenskt territorium visade sig ha då oanad potential. Malmgruvorna förvandlades till en resurs av så vital betydelse att de måste försvaras och inte överges i en fördröjningsstrategi. Det påverkade den militära strategin.

Ekonomiska konsekvenser

I ett europeiskt perspektiv var hela Skandinavien en ekonomiskt underutvecklad periferi på 1860-talet. Därefter skedde en snabb upphämtning. Samtidigt skedde en förskjutning i den relativa andelen av exporten till de nordliga delarna. Mot slutet av 1800-talet kom redan en femtedel av Sveriges export från Norrland. En inbördes jämförelse mellan de Skandinaviska länderna under 1860-talet och år 1910 visar emellertid att lantbrukets och industrins andel av bruttonationalprodukten och bidraget till sysselsättningen varierar en hel del mellan de Nordiska länderna, se Tabell 1.

Tabell 1. Befolkningsdistribution och bidrag till BNP efter olika sektorer

	Jordbruk		Industri		Jordbruk		Industri	
	Arbetskraft i % av befolkning i vinstgivande arbete	Bidrag i % till bruttonationalprodukten (inkomst)	Arbetskraft i % av befolkning i vinstgivande arbete	Bidrag i % till bruttonationalprodukten (inkomst)	1860	1910	1860	1910
Danmark	55	36	48	30	23	29	26	-
Sverige	72	49	39	25	15	32	19	33
Norge	60	43	45	24	16	25	18	26
Finland	75	65	65	47	7	12	13	25

Källa: Berend, Iván T. och Ránki, György (1982), The European Periphery & Industrialization 1780-1914. Cambridge, s 17 och s 156.

Som framgår av tabellen hade Sverige och Finland den största andelen av befolkningen sysselsatt inom det marknadsorienterade jordbruket på 1860-talet, över 70 procent i båda länderna. I Finland bidrog jordbruket med så mycket som 65 procent av BNP-inkomsten vilket skilde Finland från de övriga Skandinaviska länderna. Jordbruket hade en hög andel av bruttonationalprodukten i Finland även år 1910, nästan dubbelt så hög andel som i Sverige.

Också vad gäller antalet anställda inom industrin samt industrins bidrag till BNP skiljer sig Finland betydligt från de övriga Skandinaviska länderna. Samtidigt ökade den svenska industrin kraftigt sin andel av både anställda och bidraget till BNP. Sverige framstår därför 1910 som den främsta industrinationen av de skandinaviska länderna. Den svenska industrin var kapitalintensiv, krävde en hög teknisk nivå och hade hög produktivitet.

Mellan 1870 och 1913 mer än fördubblades produktiviteten per arbetstimme inom den svenska industrin. Det är så långt det är känt den högsta procentuella produktivitetstillväxten i hela Europa. Tillväxten av BNP mellan 1860 och 1910 tillhörde också de högsta i Europa om man jämför med de andra skandinaviska länderna, de perifera länderna i Östeuropa och medelhavsländerna. På en indexskala där det europeiska medelvärdet=100 låg Danmark högst med värdet 148, därefter Norge med 135 och sedan Sverige med 119. Finland hade värdet 90, en bit under det europeiska medelvärdet men betydligt högre än de östeuropeiska länderna och medelhavsländerna. Finland hade alltså en slags mellanposition mellan ett skandinaviskt och ett östeuropeiskt mönster.

Det finska jordbruket koncentrerade sig under den första hälften av 1800-talet på sädesproduktion, och eftersom tekniken inom jordbruket låg på samma nivå som förut, så innebar det att sädesproduktionen gick framåt på boskapsskötselns bekostnad. Efter missväxt- och hungerkatastrofen 1867 då cirka 8 procent av Finland befolkning dog av undernäring och sjukdomar skedde en omorientering i jordbruket. Sädesproduktionen gick på 1870-talet tillbaka till fördel för produktion av kött och mejeriprodukter. Kännetecknande för mekaniseringen i det finska jordbruket är att den till stor del finansierades genom att bönderna sålde skog. Inom det finska jordbruket fanns också en mycket hög andel obesuttna jordbruksarbetare och nybyggare.

De obesuttna jordbruksarbetarna, i Sverige också kallade inhysingar, utgjorde i vissa trakter 50 procent av samtliga sysselsatta inom jordbruket. Från dessa inhysingar och backstugusittare rekryterades industriarbetarna men också den höga andelen nybyggare och torpare. Finland var fram till 1914 ett genuint jordbruksland. I Sverige gick utvecklingen en annan väg. De viktigaste exportprodukterna i mitten av 1800-talet var havre, timmer och järn. Mot slutet av århundradet skedde en omorientering. Havreexporten sjönk 1890 till nästan ingenting och istället ökade produktionen av vete och havre, ett resultat av att färre jordbrukare skulle skapa livsmedel för en ökande industriarbetarklass. Samtidigt ökade också exporten av animaliska produkter som smör och kött (Jörberg 1977:399 ff.). Man kan också

tolka förändringen som en omställning från ett jordbruk för export till mer industrialiserade länder i Europa till ett jordbruk för en inhemsk marknad av en växande industribefolkning.

Bottenviksområdet, definierat som Norr- och Västerbottens län i Sverige samt Uleåborgs- och Lapplands län i Finland, såg en dramatisk uppgång i sin industrialisering. Utvecklingen inleddes inom skogsindustrin. I Norrbottens läns ökade exportandelen drastiskt i och med att de norrbottniska gruvorna började brytas vid sekelskiftet 1900. Norrbottens ökade betydelse framgår av att järnmalmens andel av det norrländska exportvärdet ökade från 0,4 procent 1890 till 27,8 procent 1930 och 29,1 procent 1937

I det sammanhanget kan man fråga sig hur utvecklingen i de finskspråkiga områdena i Norrbotten såg ut jämfört med i svenskspråkiga områden eller med norra Finland. En viktig faktor som kan ses som en mätare på jordbrukets förutsättningar är storleken på jordbruksfastigheterna. Antagandet är att ju större fastighet desto större möjlighet hade jordbrukaren att överleva som jordbrukare, oavsett om överlevnaden baserade sig enbart på jordbruket eller på en kombination av jordbruket med andra försörjningskällor. I Tabell 2 jämförs jordbruksarealens storlek i Bottenviksområdet åren kring sekelskiftet 1900.

Tabell 2. Jordbruksarealens storlek i Sverige och Finland år 1900 (%)

	Mycket små Sverige>2ha Finland>5 ha	Medelsmå Sverige 2-20 ha Finland 5-25 ha	Medelstora Sverige 20-100 ha Finland 25-100 ha	Mycket stora Sverige<100 ha Finland<100 ha
Norrbottens län	40,4	58,3	0,3	0,01
Västerbottens län	27,8	71,5	0,7	0,01
Norrland	24,2	73,6	2,2	0,07
Sverige	25,2	64,3	9,5	0,90
Uleåborgs län	57,4	39,2	3,3	0,10
Finland	27,8	51,0	18,8	2,40

Källor: Hellström, Paul (1917), Norrlands jordbruk. Uppsala-Stockholm, s 157; Sidenblad, Elis (1906), Om förekomsten och betydelsen af mindre jordbruk, i Lantbruks-akademiens

handlingar och tidskrift/Stockholm 1877-1938; BiFOS. Ekonomiska berättelsen för Finland 1890-95, s.48.

Man kan konstatera att det norrländska mönstret som helhet överensstämmer bra med Sverige som helhet vad gäller mycket små enheter. Omkring en fjärdedel av fastigheterna hade mycket små arealer under 2 ha. Ser man till området längst i norr syns emellertid en märkbar avvikelser. Både Norrbottens län (40,4%) och Uleåborgs län (57,4%) skiljer sig markant från de nationella värdena, och Norrbotten skiljer sig dessutom markant från det närbelägna Västerbottens län, som istället ligger i nivå med Norrland och Sverige och Finland som helhet. Man kan alltså urskilja ett perifert mönster som sammanfaller i de nordligaste delarna av respektive land. En tänkbar förklaring till det gemensamma storleksmönstret är att de laga skiftena av jorden rörde sig från centrum ut till periferierna i båda länderna, eller från söder till norr.

I det sammanhanget har Uleåborgs län och Norrland som helhet en ganska likartad struktur, vilket ytterligare återspeglar den mer egalitära karaktären i de nordliga perifera områdena. Mest tydligt är detta i Norrbotten och Västerbotten som har ett minimum av medelstora och mycket stora gårdar. Agronomen Paul Hellström bedömde att ägoförhållandena var mycket likartade i de två länen. Det bara var hemmanen i trakterna kring de stora älvarnas nedre lopp som hade tillräckligt med inägoarealer för odling. I övriga fall fanns en otillräcklig areal inägojord (Hellström 1917:200). Det betyder att skillnaden i jordbruksstruktur inte gick mellan norr och söder utan mellan kust och inland.

Svenska Tornedalen i det norrländska jordbruket

Utifrån dikotomisering mellan kust och inland ovan kan man fråga sig var Svenska Tornedalen hamnade i det regionala mönstret. Det tornedalska jordbruksmönstret tillhörde den finska kultursfären, men som beskrivits ovan fanns också gemensamma strukturella likheter mellan jordbruket i Norra Finland och Norra Sverige. Vad gäller jordbrukets utvecklingsnivå i Västerbotten och Norrbotten konstaterar Hellström en liknande skillnad mellan kust och inland som var fallet för arealstorleken.

Han noterar att naturhushållningen inom jordbruket var mest utpräglad i Härjedalen samt i Norr- och Västerbottens lappmarker, och skriver: *I synnerhet förete vissa af finnar bebodda byar i Torne lappmark typiska exempel på denna primitiva jordbruksekonomi.* Med det menas

att den odlade jorden användes till odling av säd och rotfrukter medan foder till kreaturen togs från ängarna, samt att korna släpptes ut på bete i skogen om somrarna.

Bristen på kontanter gjorde att man trots ”dråpliga förhållanden” ändå försökte odla brödsäd för hushållets behov. Kännetecknande för självhushållningen enligt Hellström är fäbodsystemet under sommaren och en svag kreatursutfodring på vintern. På längre avstånd från huvudgården uppförs enklare fäbodstugor (Hellström 1917:232). Den största utbredningen hade fäbodsystemet i början av 1900-talet i de tre sydligare norrlandslänen Gävleborg, Västernorrland och Jämtland, men också i Tornedalen:

I finnbygden i Norrbottens län, särskilt inom den närmare kusten belägna delen af detta område, är fäbodsystemet så allmänt utbredt, att de här anlagda andelsmejerierna, oaktat gårdarnas stora kreatursbesättningar, i regel måste inställa sin drift under sommaren. Fäbodvallarne, "kenttä", ligga dock stundom så nära gårdarne, att mjölken dagligen kan föras hem, hvarvid den vanligen transporteras i stora byttor, som antingen bäras af två personer eller också, där vägen är bättre, transporteras med hjälp af ett särskilt hjuldon (Hellström 1917:541 ff.).

Också på andra sätt ser Hellström likheter mellan lappmarkerna i Norr- och Västerbotten, exempelvis att tjärbränningen här fortfarande spelade en betydelsefull roll i jordbruksekonomi. Hellström återkommer gång på gång till Tornedalens låga nivå på jordbruket och exemplifierar med den tekniska eftersläpningen:

Ända till på 1890-talet använde nämligen bönderna i Tornedalen icke plog vid 'vändningen' af gamla lindor, utan begagnade sig vid detta arbetet af hacka och spade. Värmlandsplogen eller 'störvälten', som i den svensktalande delen af Norrbotten redan i mitten af 1800-talet kommit till allmän användning, hade ej trängt fram till Tornedalen, och det var först på hushållningssällskapets initiativ och genom den af sällskapet anställda undervisaren i plöjning, som järnplogar kommo till användning vid de gamla vallarnes omplöjning. (Hellström 1917).

Han konstaterar också att vid uppodling på fast mark i skogsbygden har jorden ofta inte blivit ordentligt stenbruten. De gäller särskilt i de mer avlägsna norrlandsbygden, särskilt i finnbygden. Hellström menar att metoden ännu i början av 1900-talet förekommer hos mera framstående jordbrukare i Tornedalen och exemplifierar med en bonde från Kuivakangas.

I den ekonomiska kartan som gavs ut på 1870-talet redovisas backstugusittarnas antal i förhållande till jordägarna. Den utformades häradsvis i samband med avvittningen och genomförandet av laga skifte i de nedre tornedalsförsamlingarna i början av 1860-talet och publicerades i mitten och slutet av 1870-talet. I nedanstående Tabell 3 jämförs antalet hemmansägare, backstugusittare och jordtorpare i Nedertorneå, Karl Gustav, Hietaniemi och Övertorneå församling med motsvarande andelar i Norrbottens län. Kommunerna motsvarar de centrala tornedalskommuner i nedre Tornedalen och får därför anses som representativa för Tornedalen.

Tabell 3. Ägandestruktur i nedre Tornedalen och Norrbotten 1878-1880 (%)

	Hemman	Jordtorp	Backstugor	Summa
Nedertorneå kommun	42,9	0,6	56,5	100
Karl Gustav kommun	56,1	1,1	42,8	100
Hietaniemi kommun	51,9	0,3	47,8	100
Övertorneå kommun	60,1	0,0	39,9	100
Norrbottens län	71,8	7,4	20,8	100

Källa: Beskrifning till kartan öfver Neder-Torne och Carl Gustafs samt Öfver-Torne härad, upprättad vid Ekonomisk karteverket år 1874-1878, Luleå 1874/1878; Wohlin, Nils, Den jordbruksidkande befolkningen i Sverige 1751-1900. Statistisk-demografisk studie på grundval af de svenska yrkesräkningarna. Emigrationsutredningen. Bilaga IX, Stockholm 1909, s 180 ff.

Den betydligt högre andelen backstugusittare i Tornedalen visar att området inte lyckades skapa någon alternativ sysselsättning för den snabbt växande jordbruksbefolkningen. En bidragande orsak kan vara både den svaga industrialiseringen, men också laestadianismen som förbjöd barnbegränsning i någon form. Även om ägarmönstret alltså är entydigt när man jämför hela Tornedalen med länet som helhet, så finns det också vissa undantag från mönstret. Det visar jämförelsen mellan de två närliggande socknarna Övertorneå (finskspråkigt) och Överkalix (svenskspråkigt), se Tabell 4.

Tabell 4. Andelen hemman, backstugor och jordtorp i Övertorneå och Överkalix år 1878

Hemman (%)		Övriga brukningsenheter (%)			
Krono	Skatte	Frälse	Back-	Jord-	Summa

				stugor	torp	
Övertorneå	7,7	52,4	0,0	39,9	0,0	100
Överkalix ¹	13,8	33,8	2,4	47,4	2,6	100

Källa: Beskrifning till kartan öfver Öfver-Torne och Öfver-Kalix härad, upprättad vid Ekonomisk karteverket år 1876-1878, Luleå 1876/1878.

Det första som slår en är den mycket högre andelen skattehemman i Övertorneå. Där var mer än hälften av hemmansägarna skattebönder och alltså ägarmässigt oberoende av kronan. Man ser här mönstret av en stor självägande bondeklass med lång tradition av statligt oberoende vad gäller ägandet till jorden. Bakom ägandemönstret kan man eventuellt ana tidigare kolonisationshistoria i Torne älvdal än i Kalix älvdal, en historia som börjar redan innan den svenska staten etablerat sig i Bottenviksområdet.

Den andra iögonenfallande skillnaden är den betydligt lägre andelen backstugor och avsaknaden av jordtorp i Övertorneå. Räknar man samman backstugorna och jordtorpen bodde hälften av de jordbrukande familjerna i Överkalix på sådana mer osäkra jordbruksegendomar. Också i Övertorneå var andelen backstuguägare hög, men ändå betydligt lägre än i Överkalix. I reella tal fanns 150 backstugusittare i Övertorneå och 217 i Överkalix. Jämförelse mellan svenskt och finskt ägandemönster stämmer alltså i det här fallet inte med det generella mönstret. Sammantaget var ändå andelen hemman lägre och andelen obesuttna jordbrukare högre i Tornedalen jämfört med genomsnittet för Norrbotten. Det fanns alltså en reell grund till talet om det fattiga Tornedalen.

Fram till sekelskiftet 1900 var Tornedalen ännu helt dominerad av jordbruket som försörjningskälla, men under de första decennierna på 1900-talet skedde en radikal förändring i yrkesstrukturen. Det ser man om man betraktar yrkesstrukturens förändring i Torneå fögderi från 1900 till 1930, se Tabell 5.

Tabell 5. Yrkesstrukturens förändring i Torneå fögderi (antal yrkesverksamma)

	Jordbruk	Industri	Handel o samfärd.	ATS
1900	7110	1696	643	644
1910	7950	1773	597	993
1920	8037	3823	1600	1526
1930	9096	3195	1595	1327

¹ För Överkalix är värdena från år 1876.

Källa: SOS Folkräkningen 1910-1930.

Av tabellen framgår att den ökade andelen industri- och handels/samfärdselanställda i Torneå fögderi ökar från 23 procent år 1900 till 31 procent år 1930.

Industrialiseringen och transporterna

Den kustlandsväg som på 1660-talet var farbar söderifrån upp till Luleå var inte i körbart skick fram till Torneå och blev inte körbar förrän efter 1890. Längs älvdalarna tog det ytterligare omkring hundra år innan de första egentliga landsvägarna byggdes. Om kustvägen blev senast anlagd till de finska socknarna i Bottenviksområdet så var det tvärt om med landsvägen längs älven. Här blev Tornedalen först att bygga ut landsväg bland älvdalarna i Bottenviksområdet.

Ännu år 1748 beskrivs landvägen från Torneå till Övertorneå i en bergmästarrelation som ”...en någorlunda försvarlig gångväg...”, men på 1780-talet byggdes en väg på den ävstra sidan av älven. Lule- och Pite älvdalar fick inte väg förrän omkring 40 år senare. Vid Övertorneå tog vägen slut i Tornedalen och så skulle det förbli under större delen av 1800-talet. I tabell 6 redovisas hur körvägarna vid mitten av 1800-talet.

Tabell 6. Längden i mil av körvägar inom Norrbottens län år 1850

Socknar	Bättre körväg	Sämre körväg
Pite älvdal	10,8	9,6
Lule älvdal	16,4	7,0
Råne älvdal	6,7	2,8
Kalix älvdal (inkl. Töre älvdal)	6,4	5,3
Torne älvdal	11,8	4,3

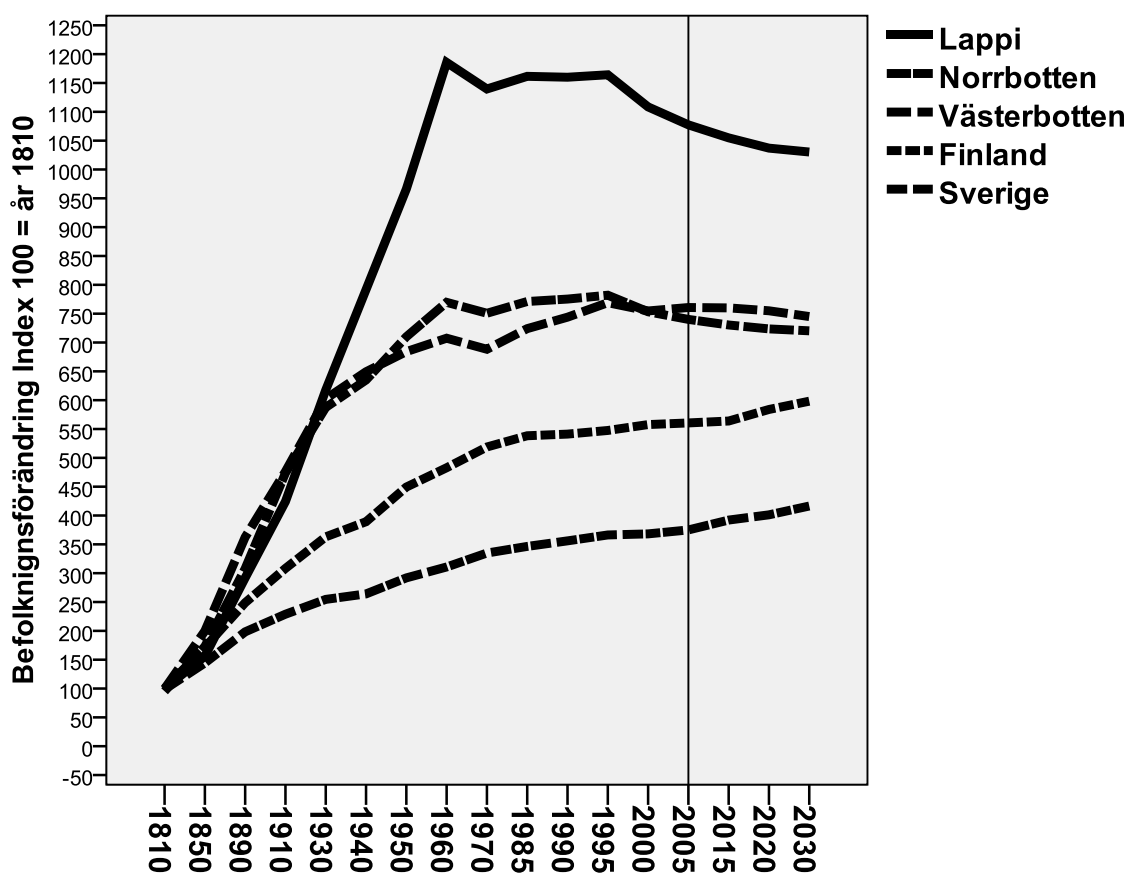
Källa: Bearbetning efter Hoppe, Gunnar (1945), Vägarna inom Norrbottens län, Tab.11, s. 173.

Torne älvdal hade det näst längsta vägnätet av älvdalarna i Norrbotten år 1850. Det var bara Luleå älvdal som hade ett längre vägnät. Det framstår som tydligt att den geografiska isoleringen inte var större i den finskspråkiga bygden jämfört med den svenskspråkiga. Till det svenskspråkiga Överkalix, som låg på ungefär samma breddgrad som Övertorneå, byggdes inte väg förrän på 1850-talet, alltså omkring 70 år senare än till Övertorneå, vilket

visar att Tornedalen låg väl framme kommunikationsmässigt. Järnvägen fick stor betydelse för riktningen på kommunikationerna i framförallt Övre Tornedalen. De hade tidigare gått till Torneå, men efter järnvägens framdragning till Gällivare 1888 gick de dit istället (Hoppe 1945:268 f.) Det underlättade kommunikationerna betydligt för hela Lappmarken i Norrbotten.

Kostnaderna för internationella sjötransporter reducerads med drygt 65 procent och järnvägstransportkostnaderna med ca 50 procent mellan 1870-talet och 1900-talets början. På så sätt kom hela den skandinaviska halvöns, Finlands och Nordvästra Ryssland skogar och mineraltillgångar att dras in i den generella europeiska industrialiseringsprocessen. Följden blev närmast en befolkningsexplosion i tidigare mycket glest befolkade delar av norra Sverige och norra Finland, se Figur 1.

Figur 1. Befolkningsutveckling i Norrbotten, Västerbotten, finska Lappland, Sverige och Finland 1810-2007 samt prognos till 2030

Källa: Lundgren, Nils-Gustav (2009). Historien, nuet och framtiden i ekonomisk belysning, i Lars Elenius & Patrik Lantto & Matti Enbuske (red.), Fredens konsekvenser. Samhällsförändringar i norr efter 1809. Luleå: Luleå tekniska universitet.

Av tabellen framgår att sedan 1810 har finska Lapplands folkmängd ökat drygt 10 gånger, Norrbottens drygt 10 och Västerbottens mer än 7 gånger. Det kan då jämföras med en betydligt långsammare nationell utveckling i Sverige och Finland med en folkökning på 4 respektive drygt 5 gånger sedan 1810. Återkommande missväxter i Sverige och Finland under 1800-talet decimerade befolkningen och påskyndade emigrationen. Det sista missväxtåret i norra Sverige var det som utbröt 1902 och ledde till bildandet av arbetsstugorna.

Nils-Gustav Lundgren har utifrån den ekonomiska utvecklingen spekulerat i vad som hade hänt om inte den ryska armén hade drivit tillbaka svensk-finska trupper i bl.a. slaget vid Oravais och i Sävar och att "riksenheten" hade kunna upprätthållas? Det hade till exempel kunnat ske om Turkiet och Österrike-Ungern hela tiden hårt ansatt Ryssland från söder och sydväst som då hade tvingats inrikta alla sina militära krafter och andra resurser för att motstå sådana hot. Han menar att det emellertid finns starka skäl att misstänka att den nationalism och chauvinism, som utvecklades såväl i Finland som i Sverige under 1800-talet och långt in i våra dagar, nog hade satt förmågan till sammanhållning i en gemensam statsbildning på hårda, för att inte säga förmodligen övermäktiga prov. Men om en finsk/svensk nationsenhet hade överlevt är det svårt att tro att Torneå inte hade utvecklats till en mäktig och ur ekonomisk synpunkt idealiskt lokaliserad metropol för hela Bottenviksregionen. Kanske hade vi då haft en mycket stor stad där, med framgångsrika kommersiella rötter långt bak i medeltiden, som hade kunnat mäta sig med till exempel Åbo, Malmö och Göteborg och definitivt helt överflygla den roll som Uleåborg, Rovaniemi, Luleå och Umeå nu har. En storstadsregion med kanske 200 000-300 000 invånare långt i norr hade säkert varit till stor fördel för både norra Finlands och norra Sveriges regionala position (Lundgren 2009).

Reflexioner

Freden 1809 innebar att den svenska och finska riksdelen skildes åt i varsin statsbildning som gick olika öden till mötes. Delningen av det gamla riket fick emellertid mer vittgående konsekvenser i norr än att bara dela en älvdal i två delar. Efter freden i Fredrikshamn 1809

påverkades migrationsflödena i Finland i riktning mot St. Petersburg till förfång för Stockholm. Den finska och svenska delen av norra Fennoskandinavien hamnade nu i varsitt nationalstats- och moderniseringsprojekt, vilket avspeglade sig i skillnader både i ekonomisk utveckling och i det civila samhällets utveckling.

Under den långa moderniseringsperioden från tidigt 1800-tal till sent 1900-tal polariserades Fennoskandinavien i en skandinavisk och en finsk-ugrisk kultur som politiskt kom att ställas mot varandra bland ledande politiker och ämbetsmän. Napoleonkrigens slutfas i början av 1800-talet fick därigenom en normativ inverkan på det relativt gränslösa område som Nordkalotten utgjort, förutom de ekonomiska konsekvenserna.

Den nya riksgränsen mellan Sverige och Finland blev en symbol både för delningen av det gamla riket och för gryende nationalistiska motsättningar mellan de två forna riksdelarna, men också i förlängningen för det gränsöverskridande samarbetet i en efterkrigstida nordisk kontext. Den nya gränsen drogs längs efter Torneå och Könkämä älvar.

Litteratur:

- Berend, Iván T. och Ránki, György (1982). *The European Periphery & Industrialization 1780-1914*. Cambridge.
- Beskrifning till kartan öfver Öfver-Torne och Öfver-Kalix härad, upprättad vid Ekonomisk karteverket år 1876-1878, Luleå 1876/1878.
- Bidrag till Finlands officiella statistik (BiFOS). Ekonomiska berättelsen för Finland 1890-95.
- Elenius, Lars (2001), *Både finsk och svensk. Modernisering, nationalism och språkförändring i Tornedalen 1850-1939*. Umeå: Umeå universitet.
- Elenius, Lars (2007). ”Tornedalen och Bottenviksområdet som nordliga ekonomiska periferier”, i Lars Elenius & Kristina Söderholm (red.), *Samhällsförändrarna: livsmönster, ideér och teknisk förändring*. Luleå: Luleå tekniska universitet.
- Hellström, Paul (1917). *Norrlands jordbruk*. Uppsala-Stockholm.
- Hobsbawm, Eric J. (1994). *Revolutionens tidsålder*. Stockholm.
- Hoppe, Gunnar (1945). *Vägarna inom Norrbottens län*. Uppsala.
- Jörberg, Lennart (1973). “The Industrial Revolution in the Nordic Countries”, i (Carlo M. Cipolla red.) *The Fontana economic history of Europe. 4, The emergence of industrial societies*, P. 2. London: Collins/Fontana, Tab.18 s. 421 och Tab. 29 s. 446.

- Lundgren, Nils-Gustav (2009). "Historien, nuet och framtiden i ekonomisk belysning", i Lars Elenius & Patrtik Lantto & Matti Enbuske (red.), *Fredens konsekvenser. Samhällsförändringar i norr efter 1809*. Luleå: Luleå tekniska universitet.
- Sidenbladh, Elis (1906), Om förekomsten och betydelsen af mindre jordbruk, i Lantbruksakademiens handlingar och tidskrift/Stockholm 1877-1938.
- Sveriges offentliga statistik (SOS) *Folkräkningen 1910-1960*. Stockholm.
- Wohlin, Nils, *Den jordbruksidkande befolkningen i Sverige 1751-1900. Statistisk-demografisk studie på grundval af de svenska yrkesräkningarna*. Emigrationsutredningen. Bilaga IX, Stockholm 1909